

नटसम्राट

लेखक : वि. वा. शिरवाडकर

नटसम्राट

सुरूवात आणि पात्र

“ नटसम्राट” या नाटकाचे लेखक वि. वा शिरवाडकर यांनी १९७० साली नटसम्राट हे नाटक प्रकाशीत केले. नटसम्राट या नाटकाव्यतिरिक्त शिरवाडकरांची एकूण तेवीस नाटके प्रकाशीत व प्रसिध्द आहेत. सांगायचे झाले तर काव्यमय व शब्द अतिशय काळजाला भिडणारे हे या नाटकाचे प्रमुख वैशिष्ट्य आहे. एका नटाची व त्याच्या कुटूंबाची या नाटकात कथा रंगविण्यात आली आहे. नटसम्राट हे नाटक साहित्य क्षेत्रात नाटक या साहित्यप्रकारचा उत्कृष्ट पुरावा आहे. नटसम्राट या नाटकाचा पहीला प्रयोग ‘ गोवा हिन्दू असोसियशन, कला विभाग’ या संस्थेने दिनांक २३ डिसेंबर १९७० रोजी बिल्हा मातोश्री सभागृह, मुंबई, येथे सादर केला. याचे दिग्दर्शन — पुरूषोत्तम दारव्हेकर, पार्श्वसंगीत — अरविंद महेकर, पांडूरंक कोठार, प्रकाश — प्रकाश माळकणेकर यांनी केला. नाटकात एकूण प्रमुख १२ पात्रे व काही अन्य पात्रे आहे.त्यात अप्पा, कावेरी, नंदा, नलू, शारदा, विठोबा, राजा, सुधाकर, ठमी, कळवणकर, सौ. कळवणकर, आसाराम हे प्रमुख तर अन्य पात्रेही आहे. १९७० पासून तर २०१७ च्या नटसम्राट चित्रपटाच्या प्रयोगापर्यंत नाटक सुप्रसिध्द व अजरामरच आहे असे म्हटले तरी वावगे ठरणार नाही, त्यातील महत्वाचे प्रसिध्द काव्य व वाक्यरचना चित्रीकरणासोबत आपण समोर पाहू.

अंक पहीला

दर्शनी पडदा उघडतो आणि एक म्हातारा प्रेक्षकांची माफी मागून सफल आणि समाजानी म्हातारपण म्हाणजे गुलाबकावलीचं फुल. त्यांना मिळाल अस ते सांगत असतात. दोन पारींच्या रूपान सार जग सापासारख उलटल्यावर राजा लियर काय म्हाणाला होता – आठवतंय? आणि म्हातार उठतो आणि लियरच्या अंतरभावात म्हणतो –

हे स्वर्गास्थ शक्तीनो,

या खडकाची अभेद्यता माझ्या मनाला

मला हव आहे सामर्थ्य सहन करायचं

फक्त सहन करायचं.

वयान आणि व्यथेन लक्तरलेला हा थेरडा

उभा राहीला आहे हे देवांनो,

आक्रोश करीत तुमच्या दाराशी,

त्याला दान करा फक्त सहनशीलतेच

जर तुम्हीच ओतल असेल कृतघ्नतेच जहर

या कारटयाच्या काळजामध्ये

तर करू नका माझी कुचेष्टा

नाटकांमधील अप्पांचे जगण्याचे विचार पत्नीसमोर
काव्यात्मकरित्या चिडून सादर करताना

TO BE OR NOT TO BE THAT IS A QUESTION

जगाव कि मराव
हा एकच सवाल आहे
या दुनियेच्या उकिरडयावर
खरकटया पात्रावळीचा तुकडा होऊन
जगाव बेशरम लाचार आनंदान
की फेकुन द्याव हे देहाच लक्तर
त्यात गुंडाळल्या जाणीवेच्या यातनेसह
मृत्युच्या काळयाशाहार डोहामध्ये?
आणि करावा सर्वांचा शेवट
एका प्रहाराने
माझा तुझा याचा आणि त्याचाही
मृत्युच्या महासरपान
जिवनाला असा डंख मारावा.

कुठल्या तरी खेड्याच्या जवळ असलेले जंगल.

अलीकडच्या बाजूला एक वेळावाकळा मुरमाचा रस्ता.

झाडांच्या खडका जवळ आकाश अंधारून आलेले असून बारीक पाऊस पडत आहे. भोवतालच्या झाडाझुडपाकडे आकाशाकडे पाहून अप्पा एखादया फेरीवाल्यासारखे ओरडतात.

कुणी घर देता का घर

एका तुफानाला

कुणी घर देता का घर?

एक तुफान भिंतीवाचून छपरावाचून

माणसाच्या मायेवाचून देवाच्या दयेवाचून

जंगला जंगलात हिंडत आहे

जेथुन कुणी उठवणार नाही

अशी जागा धुंडत आहे —

कुणी घर देता का घर

खरच सांगतो बाबांनो

तुफान आता थकुन गेलयं

झाडाझुपात डोंगरदऱ्यात

अर्ध्याअधिक तुटून गेलयं

समुद्राच्या लाटावरती

वनव्याच्या जाळावरती

झोप झुंजा घेऊन घेऊन

तुफान आत खचलं आहे.

शेतकरी व अप्पा यांच्यात रंगलेला संवाद —

शेतकरी : तु येत नाही म्हाताऱ्या? बघ पाणी पडायला लागलयं पुना. हे घोंघड घे घरी चाल. आणि गरीबाची मिठ भाकरी खा दोन दीस. मग जा कुठ आपल्या पोराबाळात

अप्पा : आहो, तुम्ही इतकी भली माणस आहात; मग माझ्या पोराबाळांच नाव कशाला काढलत? जा, बाबांनो, सुखान आपल्या घरी जा नाहीतर ती जंगलामधली भूत असतातना? दिवस मावळला की वाटा गुंडाळून टाकतात अनं ठेवून देतात कुठतरी. मग आपल्याला जाताच येत नाही कुठेही. जा —

शेतकरी : बरय बाबा

अप्पा : आणि हे पहा, तिकड गेल्यावर त्या माकडाला म्हणावं. आता पुरे झाल,

शेतकरी : माकड? कोणत माकड?

अप्पा : नवल आहे. अजून तुमंच्या कानावर आल नाही? आहो, विराट आकाशापुढे उभे राहून एक माकड भयंकर अचरट चेष्टा करून राहिले. खुद शेक्सपियरनेच मला सांगितलय. अशा अचरट आणि पाचकळ चेष्टा की त्या पाहून सैतान हसायला लागला आहे आणि देवाच्या डोळ्यात पाणी आल आहे. देवाच्या डोळ्यात पाणी म्हणजे मामुली गोष्ट नाही, महाराज. देव जर एकदा रडायला लागला तर सारी पृथ्वी वाहून जाईन त्या पाणलोट्यात. माकडाला सांगा, काही कर पण देवाला रडायला लावू नको. लक्षात ठेवेल?

शेतकरी : व्हय लक्षात ठेवतो. तु नाही येत?

शेतकरी अप्पाच्या संवादानंतर अप्पा उठून मोठ्याने ओरडतात. “ सगळीकडे – जनावर मोकाट सुटली आहे.

- जनावर मोकाट सुटली आहेत
सावध रहा
- पिंजऱ्यातली जनावर – गुहातली जनावर
देवाला तुडवताहेत, ईमारती पाडताहेत
पृथ्वीचा कबजा घेण्यासाठी
निखारलेल्या क्रोधाने
सैरावैरा धावताहेत
सावध राहा!
- भयान जनावर, लोकहो,
भयान जनावर
जिभांतून गळतो आहे. जाळ
शिंंगाना लटकले आहेत. डोळे
सुळयावर खोचली आहेत. भेसूर हास्य
सुडाचा जाळ पिऊन
वादळासारखी उदळली आहेत—
सावध राहा

